

**МАСТАЦКАЕ ЁСПРЫНЯЦЦЕ
ДРАМАТЫЧНЫХ ПАДЗЕЙ
У ЧэхАСЛАВАКІІ 1938 – 1939 гг.
М. ЦВЯТАЕВАЙ У ЦЫКЛЕ
“ВЕРШЫ ДА ЧЭХІІ”**

Лёс Марыны Цвятаевай, адной з самых яркіх і значных рускіх паэтак першай паловы ХХ ст., з 1922 па 1925 г. быў цесна звязаны з Чэхаславакіяй, якая стала адным з буйнейшых асяродкаў эміграцыі з былой Расіі¹. У маі 1922 г. Марыне Цвятаевай было дазволена выехаць разам з дачкой за мяжу да мужа, былога белага афіцэра Сяргея Эфрона, які на гэты час стаў студэнтам Карлавага ўніверсітэта. Кароткі, але надзвычай яркі і плённы ў творчых адносінах стаў для Марыны Цвятаевай пражскі перыяд жыцця. У гэты час яна стварае адны з лепшых твораў эмігранцкай пары. За час жыцця ў Чэхаславакіі паэтка палюбіла яе, на ўласныя вочы магла бачыць эканамічны і культурны ўздым незалежнай Чэхаславакіі, пазнаёміцца з дэмакратычнымі традыцыямі гэтага народа, была ўдзячнай за прытулак і афіцыйную падтрымку з боку Чэхаславакакага ўрада рускіх дзеячаў навукі і культуры, якія апынуліся ў эміграцыі. Народжанне сына Марыны Цвятаевай у Чэхаславакіі яшчэ болей умацавала духоўную сувязь з гэтай краінай.

Драматычныя падзеі ў Чэхаславакіі ў верасні 1938 і ў сакавіку 1939 г.² пакінулі цяжкае ўражанне на паэтку. З Парыжа, дзе на гэты час жыла М. Цвятаева, яна пісала сваёй сяброўцы Г. Тэскавай у Прагу: “Дзень і ноч, дзень і ноч думаю аб Чэхіі. Жыву з ёю, у ёй і ёю, адчуваю яе знутры: яе лясцы і сэрцы. Уся Чэхія зараз адзінае агромністае чалавечае сэрца, якое б’ецца толькі адным: тым жа, што і маё... <...> Чэхія для мяне зараз – сярод краін – адзіны чалавек. Усе астанія – ваўкі і лісы, а мядзведзь, на жаль, далёка. <...> Бясконца люблю Чэхію і бясконца ёй удзячна, але не хачу плакаць па ёй (па здароваму не плачуць, а яна сярод краін – адзіная здаровая, хворыя – тыя!), такім чынам, не хачу плакаць па ёй, а хачу яе спяваць (тут і далей пераклад з рускай мовы наш. – М.Ч.) [2, с. 159, 160, 163].

Паэтычны цыкл “Вершы да Чэхіі” (“Стихи к Чехии”) напісаны М. Цвятаевай у Парыжы ў 1939 г. Гэта адзін з самых моцных яе твораў падкрэслена публіцыстычнага характару. Боль за растапаную Чэхію, а таксама горкія, але разам з тым і мілыя ўспаміны аб ёй складаюць змест першага верша першай часткі цыкла (“Верасень” (“Сентябрь”)). Рэфрэн, які ўжывае паэтка (“Триста лет неволи, / Двадцать лет свободы”), умацае трагедыйнае гучанне верша і падкрэслівае драматычную гісторыю Чэхіі за сваю незалежнасць, а таксама значную поспехі свабоднай Чэхаславакіі ў міжваеннае дзесяцігоддзе:

Всем. Огня и дома –
Всем. Игры, науки –
Всем. Труда – любому –
Лишь бы были руки [1, с. 323].

На поле и в школе –
Глянь – какие всходы!
Триста лет неволи,
Двадцать лет свободы [1, с. 323].

Марына Цвятаева недвухсэнсоўна адзначае заслугі Чэхіі ў зберажэнні інтэлектуальнага патэнцыялу эмігрантаў з былой Расіі, для якіх Чэхія стала другім домам.

Ні Берлін (непрыняты, па словах паэткі, “ні глазами, ни душой”), ні Парыж, а свабодалюбівая, дэмакратычная

Чэхія стала для М. Цвятаевай блізкай, зразумелай краінай, якой яна шчыра захапляецца:

Два десятилетия
(Да и то не целых!),
Как нигде на свете,
Думалось и пелось [1, с. 323].

Марына Цвятаева ўжывае знаёмае і традыцыйнае азначэнне чэхамі сваёй краіны як раю (чэшскі рай)³, але чэшскі рай яна лічыць і сваім: “Что с тобою стало, / край мой, рай мой чешский?” [1, с. 323]. Паэтка ідэалізуе Чэхію, пацвярджаючы прыкладамі азначэнне краіны як раю і стварае ёй сапраўдны гімн. Асабліва ўзмацняецца гэта захапленне з усведамленнем таго, што Чэхія стала ёй блізкай і роднай і ў сувязі з народжаннем там сына Георгія:

Край всего свободнее
И щедрей всего.
Эти горы – родина
Сына моего [2, с. 325].

Вельмі блізка перажывае М. Цвятаева разам з чэшскім народам прыніжэнне і цынічныя паводзіны вялікіх дзяржаў адносна Чэхаславакіі пасля Мюнхенскага пагаднення, калі Судзеты былі падзелены паміж трыма дзяржавамі:

Треклеаты – кто продали, –
Век не прощены! –
Вековую родину
Всех, кто без страны! [1, с. 326].

Вобраз краіны-раю пераўтвараецца ў вершах у вобраз праданага, забранага краю, які быў узяты без адзінага стрэла. І гэтая акалічнасць была, відаць, самай балючай для чэшскай годнасці:

По божеским городам
Что борбочет барабан?
– Сдан – сдан – сдан
Край – без славы, край – без бою [1, с. 331].

Вары – взяли и Татры – взяли.
Взяли близи и взяли дали,
Но – больнее, чем рай земной! –
Битву взяли – за край родной
(падкрэслена намі. – М.Ч.) [1, с. 334].

Але гнеў і пратэст запоўнілі душу кожнага чэха. Здаецца, што краіна замоўкла, застыла ад гневу, гарады апусцелі. М. Цвятаева вяртае чытача ў сярэднявечча і параўноўвае грамадскую атмасферу 1938 – 1939 гг. у Чэхаславакіі з часамі эпідэміі чумы (“Папалішча” (“Пепелища”)):

– Отзовитесь, живые души!
Стала Прага – Помпеи глуше:
Шага, звука – напрасно ищем...
– Так Чума веселит кладбище! [1, с. 331].

Карычневая чума ХХ ст. пачала пераможнае шэсце па ўсёй Еўропе. “Вершы да Чэхіі” М. Цвятаевай прагучалі з небывалай раней сілай і абурэннем, страсна закляміўшы фашысцкую Германію і Гітлера:

Полкарты прикарманила,
Астральная душа!
Встарь – сказками туманила,
Днесь – танками пошла [1, с. 332].
О мания! О мумия
Величия!
Сгорись,
Германия!
Безумие,
Безумие
Творишь! [1, с. 332].

Шматлікія даследчыкі творчасці М. Цвятаевай заўважалі, што моц яе вершаў – не ў зрокавых вобразах, а ў чароўнай плыні рытмаў, якія ўвесь час мяняюцца, паглынаюць адзін аднаго: то ўрачыста-ўзнятыя, то размоўна-бытавыя або песенна-пірычныя, іранічна-насмешлівыя. Яе вершы заўсёды былі вельмі чулым “сейсмографам сэрца” (Ус. Раждзевенскі), і гнуткасць яе інтанацыйнага ладу знаходзіцца ў

³ Спачатку ў Чэхіі чэшскім раем называлі вобласць Есенікі ў Баварыі за надзвычай малючыня краівады. Дзякуючы чэшскім паэтам, метафара “чэшскі рай” стала атыясамлівацца з азначэннем цэлай краіны.

поўнай залежнасці ад рытму яе перажыванняў. Застаецца вернай свайму стылю, сваёй адметнай творчай манеры М. Цвятаева і на гэты раз. Газетныя публікацыі аб падзеях у Чэхаславакіі 1938 – 1939 гг., за якімі сачыла паэтка, таксама рухалі яе да творчасці. І сапраўды, цыкл “Вершы да Чэхіі” напісаны як бы на адным дыханні, вобразная сістэма, строфіка, характар думавыяўлення сплечены з дыханнем яе паэтычнай істоты. Усё нараджаецца ў дадзенаму мінуту, зараз “вершы ідуць сапраўдным патокам – суправаджаюць мяне па ўсіх маіх шляхах”, – пісала М. Цвятаева да Г. Тэскавай [2, с. 331]. Для вершаў М. Цвятаевай замежнага перыяду ўвогуле характэрна няровнасць і разарванасць вершаванай тканіны. На аснове звычайных метрычных схем узнікаюць самыя нечаканыя рытмічныя пабудовы, якія часта не ўкладваюцца ў рамкі традыцыйнай строфікі.

Нянавісць і бюсілле чэхаў перад наступам фашыстаў, гнеў і боль краіны М. Цвятаева перадае надзвычай афарыстычна і ёміста:

Но покамест во рту слюна
– Вся страна вооружена! [1, с. 334].

Цікава, што народны паэт Беларусі Рыгор Барадулін у сваім цыкле вершаў, прысвечаным Чэхаславакіі (“Тапалёвая готыка”, 1982) у вершы “Чэхаславакія, 1939” ужывае гэтыя цвятаеўскія радкі ў якасці эпіграфа. Аднак уласныя радкі Р. Барадуліна “На мове родной / Агрызацца – / Адно, / Што засталася нам!” [3, с. 301], якія перагукаюцца з радкамі М. Цвятаевай, думаецца нам, асацыююцца яшчэ і з адпаведнай грамадскай сітуацыяй у Чэхаславакіі 1970 – 1980-х гг., (якую адчуў беларускі паэт, але не мог сказаць адкрыта), калі трагічная гісторыя чэшскага народа паўтарылася зноў і Пражская вясна 1968 г. загінула пад савецкімі танкамі.

Усхвалявана і злосна гучаць цвятаеўскія радкі, скіраваныя на непрыняцце фашысцкага наступу, непрыняцце ўсяго тагачаснага свету:

Не надо мне ни дыр
Ушных, ни вещей глаз.
На твой безумный мир
Ответ один – отказ [1, с. 335].

У прамой залежнасці ад імклівай цвятаеўскай рытмікі складаецца і ўся сістэма сэнсавых і вобразных асацыяцый, якія ўзнікаюць нібы с ходу, у поўнай непасрэднасці раптоўных пачуццяў і перазовах слоў, якія блізкія па гучанні, але розныя па значэнні. Прыкладам могуць служыць радкі, дзе выяўляецца сутнасць чэшскага нацыянальнага характару:

Измором взять такой народ?
Гранит – измором взять!
(Сидит и камешек гранит,
И грамотку хранит...
В твоей груди зарыт – горит! –
Гранат, творит – магнит.) [1, с. 336].

У цыкле “Вершы да Чэхіі” Марына Цвятаева ўжывае шмат метафар з каштоўнымі каменнямі, выкапнямі Чэхіі, якія не толькі сімвалізуюць прыродныя багацці чэшскай зямлі, але і вытрымку, мужнасць чэшскага народа:

Процветай, народ,
Твёрдый, как скрижаль,
Жаркий, как гранат,
Чистый, как хрусталь [1, с. 336].

Боль і гнеў за пакрыўджаную Чэхію зліваецца ў вершак з верай у перамогу вольналюбівага народа:

Не умрешь, народ!
Бог тебя хранит!
Сердцем дал – гранат,
Грудью дал – гранит [1, с. 336].

Такім чынам, Марына Цвятаева адной з першых ва ўсходнеславянскіх літаратурах адгукнулася на трагічныя падзеі 1938 – 1939 г. у братняй славянскай краіне. Разам са сваімі чэхаславацкімі калегамі па пярэ яна адлюстравала пратэст супраць насілля і падаўлення дэмакратычных і чалавечых правоў цэлага народа, супраць палітыкі тагачаснай фашысцкай Германіі ў Еўропе, успрыняла страту незалежнасці Чэхаславакіі, боль і пакуты народа як свае ўласныя. Таму твор гэты выходзіць за рамкі чыста публіцыстычнага, шмат у ім асабіста перажытага, успрынятага,

што і робіць “Вершы да Чэхіі” такімі адметнымі і непаўторнымі па сваім змесце і гучанні.

Вершы М. Цвятаевай набылі шырокі рэзананс у тагачаснай Чэхаславакіі. Іх поспех заключаўся яшчэ і ў тым, што руская паэтка “зброяй пяра” абараніла такім чынам сваю любімую Чэхію, выказаўшы салідарнасць усіх славян з народам Чэхаславакіі.

Літаратура:

1. Цвятаева М. Сочинения: в 2 т. Т.1. Стихотворения. Поэмы. Драматические произведения. – М., 1984.
2. Цвятаева М. Письма к А.Тесковой. – Прага, 1969.
3. Барадулін Р. Выбраныя творы: у 2 т. Т.2: Вершы, паэмы, радкі дарог. – Мн., 1984.